

THEORETICAL APPROACHES TO DEFINING THE CONCEPT OF DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE

A. Koniaha, S. Dunda

National University of Food Technologies

Key words:

Development
Development of enterprise
Economic development
model
Mechanism
Management
Efficiency
Growth
Laws
Factors

Article history:

Received 14.03.2018
Received in revised form
02.04.2018
Accepted 20.04.2018

Corresponding author:

S. Dunda

E-mail:

svitlana.dunda@gmail.com

ABSTRACT

The present stage of development of economic scientific thought is characterized by a rethinking of traditional approaches and methods of management of socio-economic systems of different levels. If earlier measurement of achievements of enterprises was carried out with the help of such methods of management of the development of economic entities, on which the management of indicators of financial efficiency was based, modern realities of modern business behavior require rethinking of the main factors of economic development. Current conditions of many enterprises are characterized by the presence of competition, the dynamics of market conditions, significant changes in the macroeconomic medium, which are represented by the trends of NTP, the rapid aging of knowledge, the emergence of new spheres of the economy, changes in the mode of production — the transition from industrial to postindustrial economies, etc. Therefore, the concept of enterprise development is very significant and requires detailed study.

In the article the economic essence of the concept of “development of entrepreneurship” is considered, the laws, factors and main approaches to understanding the essence of development are defined, as well as the main problems of entrepreneurship development are analyzed. The views of different authors on the interpretation of this concept, which exists in the scientific literature are considered. The classification of development processes is studied and the main characteristics of each of them are determined. The general features and differences between the concepts of “development” and “growth” are analyzed, as well as what each of them represents. The article also examines the main obstacles facing the development of the enterprise and their influence.

The purpose of the article is to determine the essence of the concept of development and its significance for the activity of enterprises in the present conditions of development. Based on the carried research, the content of the concept “enterprise development” and the author’s general definition of the analyzed category are disclosed.

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

А.В. Коняга, С.П. Дунда

Національний університет харчових технологій

Сучасний етап розвитку економічної наукової думки характеризується переосмисленням традиційних підходів і методик управління соціально-економічними системами різних рівнів. Якщо в минулому вимірювання досягнень підприємств здійснювалося за допомогою таких методів управління розвитком господарюючих суб'єктів, які базувалися на управлінні фінансовими показниками діяльності, то теперішні реалії сучасного ведення бізнесу вимагають переосмислення основних чинників економічного розвитку. Сучасні умови діяльності багатьох підприємств характеризуються наявністю конкуренції, динамічністю ринкової кон'юнктури, суттєвими змінами у макросередовищі, які представлені тенденціями НТП, швидким старінням знань, виникненням нових сфер економіки, змінами способу виробництва — переходу від індустріальної до постіндустріальної економіки тощо. Тому поняття розвитку підприємства є досить суттєвим і потребує детального дослідження.

У статті розкрито економічну сутність поняття «розвиток підприємства», визначено закони, фактори та основні підходи до розуміння сутності розвитку, а також проаналізовано основні проблеми розвитку підприємств. Розглянуто точки зору різних авторів щодо трактування поняття, що існують в науковій літературі. Досліджено класифікацію процесів розвитку та визначено основні характерні ознаки кожної з них. Проаналізовано спільні риси та відмінність понять «розвиток» і «зростання», а також з'ясовано їхній зміст. Також визначено основні перешкоди, що виникають на шляху розвитку підприємства та їх вплив.

Визначено сутність поняття розвитку та його значення для діяльності підприємств за сучасних умов розвитку. На основі проведеного дослідження розкрито зміст поняття «розвиток підприємства» та надано авторське узагальнене визначення аналізованої категорії.

Ключові слова: розвиток, розвиток підприємства, управління, ефективність, зростання, закони, фактори.

Постановка проблеми. Сучасний світ змінюється швидко і посилення процесів глобалізації призводить до значних змін у діяльності вітчизняних підприємств. Значно посилюється вплив зовнішніх факторів і все більшого значення набуває гнучкість, довгострокова результативність, якісні показники діяльності.

Будь-яке підприємство прагне забезпечити розвиток власної діяльності, отримувати високі прибутки, бути лідером ринку та галузі. Однак не кожне підприємство має здатність і можливість розвиватися, оскільки глибокі зміни середовища господарювання та дія різних чинників можуть стримувати

розвиток підприємства. Сьогодні його успіх значною мірою залежить від інтелектуальних можливостей працівників, їх задоволеності умовами праці, рівня соціальних гарантій і загалом відповідального ставлення до працівників з боку підприємства та держави. Підприємство вже не може забезпечувати істотні конкурентні переваги на ринку лише за рахунок матеріальних і фінансових ресурсів. Це актуалізує питання розгляду сутності та змісту категорії «розвиток підприємства».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішенню проблем управління розвитком підприємств присвятили свої дослідження такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як Р. Акофф, Н.В. Афанасьєв, І.О. Богатирьов, В.О. Василенко, С.О. Гуткевич, В. Ф. Кифяк, Д.Г. Корольов, Т.Б. Надтока, Р.М. Петухов, Ю.А. Плугіна, В.С. Погорелов, В.С. Пономаренко, О.В. Раєвська, В.І. Рудика, А.С. Тонких, О.М. Тридід, І.В. Федулова, Ф. Хедоурі та багато інших. Віддаючи належне значному науковому та практичному доробку зазначених авторів, необхідно підкреслити, що певне коло завдань залишилось недостатньо розкритим. Так, на сьогодні науковці розглядають лише окремі аспекти управління розвитком підприємства, але не приділяють достатньої уваги створенню й обґрунтуванню цілісної системи управління. Наявні розробки мають узагальнений рекомендаційний характер і не створюють системного уявлення про управління розвитком підприємств. Проте динамічні зміни, які відбуваються у вітчизняній та світовій економічних системах потребують уточнення існуючого теоретико-методичного інструментарію управління розвитком підприємств.

Аналізуючи накопичені в економічній науці знання, важливо дослідити змістовну сутність поняття розвиток та з'ясувати його значення для діяльності підприємства за сучасних умов.

Метою статті є дослідження існуючих підходів до визначення поняття «розвиток» та уточнення даної дефініції в системі понять.

Викладення основних результатів дослідження. Під поняттям «розвиток» розуміють зміни, що відбуваються на підприємстві, тобто певну послідовність переходів соціально-економічної системи підприємства від початку його створення до його ліквідації [11]. Інше джерело трактує це поняття як необоротну, спрямовану закономірну зміну матеріальних та ідеальних об'єктів. Тільки одночасна наявність цих трьох зазначених властивостей виділяє процеси розвитку серед інших змін: оборотність змін характеризує процеси функціонування (циклічне відтворення постійної системи функцій); відсутність закономірності характерна для випадкових процесів катастрофічного типу; за відсутності спрямованості зміни не можуть нагромаджуватися і процес втрачає характерну для розвитку єдину, внутрішньо взаємозалежну лінію. Саме внаслідок розвитку виникає новий стан об'єкта, який є зміною його складу чи структури.

У Великому тлумачному словнику української мови розвиток визначено як процес, внаслідок якого відбувається зміна якості чого-небудь, перехід від одного якісного стану до іншого [4]. На думку інших вчених [5], розвиток — це рух вперед, формування нових рис, становлення нових структурних харак-

теристик об'єкта, його еволюція, поліпшення, удосконалювання, прогрес, а також ріст і розширення.

Інший підхід пропонує В.Ф. Киф'як [10], який стверджує, що розвиток — це динамічна система взаємодіючих підсистем, передумов, факторів і принципів, які формують вектор кількісних і якісних змін функціонування підприємства, спрямованих на досягнення пріоритетів. Ю.С. Погорєлов [17; 18] трактує це поняття як безупинний процес, що відбувається за штучно встановленою або природною програмою як зміна станів підприємства, кожен з яких є якісно іншим за попередній, через що у підприємства як у більш складної системи виникають, розкриваються та можуть бути реалізовані нові можливості, нові властивості, якості та характерні риси, які сприяють здатності підприємства виконувати нові функції, вирішувати принципово інші завдання, що зміцнює його позиціонування в зовнішньому середовищі і підвищує здатність протидіяти його негативним впливам.

О.В. Раєвнева [19] визначає розвиток як унікальний процес трансформації відкритої системи в просторі та часі, який характеризується перманентною зміною глобальних цілей його існування шляхом формування нової дисипативної структури і переводом його в новий атрактор (одну з альтернативних траєкторій розвитку підприємства) функціонування. Група інших вчених стверджує, що розвиток — це об'єктивна зміна тільки якісних характеристик системи, що обумовлена як фундаментальними законами природи, так і закономірностями функціонування конкретних систем, при якій формуються нові властивості системи [2]. Також розвиток характеризує як якісні перетворення в діяльності підприємства за рахунок змін кількісних і структурних характеристик техніко-технологічних, організаційно-комунікаційних, фінансово-економічних ресурсів на основі ефективного використання інтелектуально-кадрових ресурсів та інформаційних технологій [16]. Т.Б. Надтока [14] пояснює розвиток як процес сукупних змін у соціально-економічній системі підприємства, спрямований на його перехід у новий якісно-кількісний стан у часі під впливом факторів внутрішнього і зовнішнього середовища. Важливо, що він може бути як позитивним, так і негативним за своїм напрямом.

На наш погляд, розвиток підприємства — це сукупність спрямованих, інтенсивних та якісних змін економічної природи, що відбуваються на підприємстві внаслідок суперечностей у внутрішньому середовищі та впливів факторів зовнішнього середовища.

Розвиток ми не можемо характеризувати лише як процес кількісних чи якісних змін, вони зв'язані між собою. Під кількісними змінами слід розуміти зростання, тобто збільшення чи зменшення складових частин, а от якісні зміни — це перетворення організації, її функцій, структури. Характерною ознакою розвитку є те, що не завжди якісні зміни повинні супроводжуватися кількісними. Проте саме прогрес забезпечує розвиток системи від нижчого рівня до вищого, вдосконалюючи систему і призводячи до кількісних змін.

Насамперед основою розвитку є кількісні та якісні зміни, оскільки вони ведуть до покращення. Розвиток підприємства має процесний характер, тобто він розподілений у часі, причому йому властива довготривалість. За своїм змістом розвиток підприємства є сукупністю процесів, які сумарно ведуть до

збільшення потенціалу підприємства, а зростання потенціалу, у свою чергу, сприяє розвитку. Проявом таких процесів є кількісні та якісні зміни, адаптація до навколишнього середовища підприємства та внутрішня інтеграція підприємства. Результативний прояв розвитку для підприємства полягає в реалізації кількісних і якісних змін, збільшенні потенціалу підприємства, забезпеченні здатності підприємства протидіяти негативним впливам зовнішнього середовища та підвищенні життєздатності підприємства.

Процеси розвитку розділяють за такими класифікаційними ознаками [8; 11; 14; 15]:

1. За якістю змін у соціально-економічній системі підприємства: прогресивний і регресивний розвиток. Прогресивним називають розвиток, де процеси забезпечують підвищення ефективності функціонування виробничо-комерційної системи підприємства, підвищення якості його діяльності, розвиток знизу догори. До регресивного відносять процеси, які призводять до погіршення чи незмінності ефективності функціонування виробничо-комерційної системи, розвиток згори донизу.

2. За характером змін: спрямований, циклічний, спіральний розвиток. Спрямований розвиток являє собою сукупність змін, що виникають і впливають на соціально-економічну систему підприємства у одному напрямку. Під циклічним розвитком розуміється безперервно повторювана послідовність змін, що характеризуються коливанням ефективності діяльності, розміру витрат та інших показників. Спіральний розвиток — це безперервно повторювана послідовність змін, що характеризується не тільки циклічними коливаннями показників діяльності, але і їх переходом на якісно новий рівень.

3. Залежно від динаміки змін у соціально-економічній системі підприємства: еволюційний і революційний. Еволюційний розвиток — це зміни в соціально-економічній системі підприємства, що відбуваються з однаковою швидкістю або з однаковим прискоренням. Революційний розвиток є змінами в соціально-економічній системі підприємства, що відбуваються зі змінною швидкістю або прискоренням.

4. За природою ключового критерію: абсолютний і відносний. Абсолютний розвиток — це сукупність змін, що можуть бути виміряні у вартісних, натуральних чи умовних одиницях і призводять до абсолютного зростання чи зменшення показників. Відносний розвиток являє собою сукупність змін, які можуть бути виміряні відносно інших економічних показників.

5. Залежно від рівня невизначеності процесів: прогнозований і випадковий розвиток. Прогнозований розвиток є змінами у соціально-економічній системі підприємства, що можуть бути передбачені керівництвом з певною ймовірністю, а випадковий розвиток не може бути передбачений.

6. Залежно від основи змін у соціально-економічній системі підприємства: екстенсивний, інтенсивний. Екстенсивний розвиток являє собою зміни у соціально-економічній системі підприємства та ефективності її функціонування, що досягаються за рахунок кількісного збільшення чи зменшення обсягів чинників виробництва. А інтенсивний розвиток досягається за рахунок якісного покращення або погіршення способів, методів чи технології використання чинників виробництва.

7. Залежно від можливості управління змінами: керований, спонтанний. Керований розвиток — це зміни, які відбуваються під впливом свідомих дій менеджерів, а спонтанний не є результатом свідомих дій управлінців.

8. Залежно від корпоративної стратегії: адаптивний, реактивний і проактивний розвиток. Адаптивний розвиток — це зміни, які мають на меті пристосування характеру функціонування підприємства до поточних умов діяльності. Реактивний розвиток являє собою зміни, що відбуваються у системі підприємства і мають своєю причиною зміни першого рівня аналізу. Щодо проактивного розвитку, то він є змінами, що передують іншим змінам другого рівня аналізу.

Варто зауважити, що поняття «розвиток» і «зростання» є взаємопов'язаними, проте відрізняються за сутністю. Зростання підприємства характеризується збільшенням обсягів виробництва, розширенням асортименту продукції, збільшенням чисельності працівників. Тобто зростання викликає якісні перетворення на підприємстві й сприяє його розвитку. Ріст і розвиток, на думку Р. Акоффа [1], — не одне й те саме. Ріст може відбуватися з розвитком або без нього. Здебільшого зростання означає підвищення розмірів або кількості об'єктів. Обмеження зростання не обмежує розвиток. Розвиток — це процес, в якому збільшуються можливості й бажання індивіда задовольняти свої бажання та потреби інших людей. Воно більшою мірою стосується того, як багато може зробити людина або організація, ніж того, чим вони вже володіють, якого економічного стану або рівня досягли до певного періоду свого існування.

Виділяють три основні підходи до розуміння розвитку [19]: через вивчення і виділення властивостей систем, які розвиваються; через формування трактувань цієї дефініції; як порівняльної характеристики об'єкта. За першим підходом, розвиток є незворотним, спрямованим, закономірним і унікальним процесом змін відкритої системи у просторі та часі. Другого підходу дотримуються такі вчені, які визначають розвиток як процес формування нової відкритої системи, який виражений у якісній зміні складу, структури і способу функціонування системи, що виявляється у кризовій формі та спрямований на досягнення цілей підприємства. Інші вчені розуміють розвиток як унікальний процес трансформації відкритої системи в просторі та часі, що характеризується постійною зміною цілей його існування шляхом формування нової відкритої системи і переводом його в нову траєкторію розвитку.

Розвиток як загальнонаукову категорію розглядають з трьох сторін: як закон, як принцип та як явище. Розвиток як закон характеризується переходом з одного стану в інший і наступний стан має бути кращим за попередній за кількісними або якісними характеристиками. Як явище він є протилежним до буття, яке знаходиться в незмінному стані, а як принцип — іманентною рисою буття, його невід'ємною характеристикою, що також зумовлює можливість подальших змін буття [17; 18]. Розвиток для організації являється таким типом змін, який підвищує організованість системи, а також ці зміни ведуть до кількісних і якісних змін у всіх галузях підприємства. Якщо базуватись на моделі життєвого циклу організації, то розвиток підприємства можна розглядати як життєвий цикл, який має стадії народження, дитинства, ранньої зрілості, розквіту, повної зрілості, старіння й оновлення [8].

Виходячи з розглянутих визначень поняття розвитку, виділяють такі підходи до визначення розвитку підприємства: стратегічний, факторний, відносно зовнішнього середовища, соціальний, економічний, філософський, відносно внутрішнього середовища, онтогенезисний. Однак, незважаючи на значну кількість підходів і визначень, єдиного трактування поняття немає. Узагальнюючи всі досліджені визначення, можна виокремити трактування поняття у вузькому та широкому розумінні. У вузькому розумінні розвиток — стан переходу підприємства в інший кількісний та якісний стан під впливом внутрішнього й зовнішнього середовища. У широкому розумінні розвиток підприємства розглядають як незворотній, закономірний процес, який є послідовною зміною результатів чи станів підприємства в часі та просторі на кількісно і якісно інший внутрішнього й зовнішнього середовища [10].

Існують також певні закономірності розвитку, до яких належить посилення в часі взаємозалежності та взаємодії параметрів розвитку системи, оптимізація збалансованості параметрів системи формує умови для позитивного розвитку в довгостроковому часовому інтервалі та зниження збалансованості рівня системи за будь-яких негативних змін її параметрів уповільнює розвиток, що може призвести до нестійкого стану системи. Розвиток організації базується саме на законах самозбереження, синергії, онтогенезу, композиції і пропорційності, ефекті масштабу, конкуренції, переході на нові наукові підходи і принципи, впорядкованості, на законі розвитку та економічних законах [5]. Саме завдяки дії цих законів можна обрати способи досягнення поставлених цілей та ефективно управляти розвитком організації. Найбільше уваги потребують такі закони розвитку, які спираються на принципи інерційності, безперервності, адаптивності, пропорційності та стабілізації.

Основними факторами, що спричиняють розвиток, є [3]: глобальні процеси світової цивілізації; науково-технічний прогрес; зміни зовнішнього та внутрішнього середовища; потреби та інтереси суспільства; демографічні тенденції; екологічні зміни; економічні кризи; моральне та фізичне старіння і знос матеріальних елементів; циклічні процеси макро- та мікрорівня. Особливу роль на даному етапі для управління розвитком відіграє інформація, оскільки вона зв'язує та об'єднує всі елементи організації.

Існує значна кількість перешкод, що стоять на шляху підприємства до розвитку [15]. До числа таких перешкод належать нестабільність і невизначеність процесів, що відбуваються в економіці; невміння встановлювати цілі; певні урядові заходи щодо регулювання окремих галузей, видів діяльності; екологічні норми та обмеженість певних видів ресурсів, у тому числі людських певного рівня кваліфікації; високий рівень конкуренції в галузі або на певній території; нерозвиненість методів сучасного планування та брак інформації тощо.

Отже, економічний розвиток підприємства характеризується незворотними, цілеспрямованими кількісно-якісними та сутнісними змінами економічної системи в довгостроковому періоді, які відбувається під впливом потреб та інтересів, економічних суперечностей.

Висновок

Питання розвитку підприємств є актуальним, оскільки зовнішнє середовище породжує проблеми, які досі не були досліджені підприємствами. Тен-

денції глобалізації стали поштовхом і рушійною силою до змін. Кожен суб'єкт підприємництва прагне при мінімальних зусиллях досягнути ефективних та оптимальних змін, які направлені на реалізацію мети й стратегії діяльності усього підприємства. Так чи інакше, багатофункціональне середовище існування вимагає взаємоузгодженості виконання конкретних цілей, які спрямовані на досягнення комплексного результату та розвитку підприємства.

Література

1. *Акофф Р.* Планирование будущего корпорации / Р. Акофф; [пер. с англ. В. Бирюкова, М. Крейсберга]. — Москва: Сирин, 2002. — 96 с.
2. *Афанасьев Н.В.* Управление развитием предприятия : монография / Н.В. Афанасьев, В.Д. Рогожин, В.И. Рудыка. — Харьков : Изд. Дом «ИНЖЭК», 2003. — 184 с.
3. *Василенко В.А.* Диагностика устойчивого развития предприятий / В.А. Василенко. — Київ : ЦУЛ, 2005. — 142 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / В.Т. Бусел (уклад. та голов. ред.). — Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. — 1728 с.
5. *Гапоненко А.Л.* Стратегическое управление : учебник [для студ. ВУЗов] / А.Л. Гапоненко, А.П. Панкрухин. — Москва : Изд-во «ОМЕГА-Л», 2006. — 464 с.
6. *Друкер П.* Эффективный руководитель / П. Друкер; [пер. с англ. О. Чернявской]. — Москва : МИФ, 2012. — 240 с.
7. *Дунда С.П.* Теоретичні підходи до визначення поняття «розвиток підприємства» / С.П. Дунда // Проблеми підвищення інфраструктури : зб. наук. пр. — 2011. — Вип. 32. — С. 70—75.
8. *Дунська А.Р.* Інноваційна стратегія як сучасний інструмент управління розвитком підприємства: [Електронний ресурс] / А.Р. Дунська. — Режим доступу : http://www.confcontact.com/20101008/5_dunska.htm.
9. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1. / С.В. Мочерний (відп. ред.). — Київ : Академія, 2000. — 864 с.
10. *Кифяк В.* Теоретичні основи визначення категорії «розвиток підприємства» / В.Кифяк // Економічний аналіз. — Тернопіль, 2011. — Вип. 8, ч. 2. — С. 190—194.
11. *Колесніков А.П.* Засади механізму забезпечення стійкого розвитку підприємств / А.П. Колесніков // Інноваційна економіка. — 2013. — № 3(41). — С. 97—100.
12. *Коллинз Дж.* Построенные навечно. Успех компаний, обладающих видением / Дж. Коллинз, Дж. Поррас; [пер. с англ. В. Мишучкова]. — Москва : МИФ, 2014. — 359 с.
13. *Лепя Р.Н.* Управление развитием промышленных предприятий в условиях неоиндустриализации: механизм, модели и методы : монография / Р.Н. Лепя. — Киев : Институт экономики промышленности, 2016. — 162 с.
14. *Надтока Т.Б.* Соціальний розвиток промислового підприємства та механізми його управління // Управлінські технології у рішенні сучасних проблем розвитку соціально-економічних систем : монографія / Т.Б. Надтока, Г.А. Какуніна, О.В. Мартякова та ін. / за заг. ред. О.В. Мартякової. — Донецьк : Вид-во ДонНТУ, 2011. — С. 564—569.
15. *Передерієнко Н.І.* Сутнісно-змістовна характеристика процесів управління розвитком підприємств / Н.І. Передерієнко, Я.В. Котляревський // Наукові записки Української академії друкарства. — 2012. — № 2. — С. 103—111.
16. *Плугіна Ю.А.* Інтелектуальний розвиток: сутність поняття / Ю.А. Плугіна // Вісник економіки транспорту і промисловості. — 2011. — № 36. — С. 193—196.
17. *Погорелов Ю.С.* Категорія розвитку та її експлейнарний базис / Ю.С. Погорелов // Теоретичні та прикладні питання економіки. — 2012. — Вип. 27, Т. 1. — С. 30—34
18. *Погорелов Ю.С.* Шляхи розвитку соціально-економічного потенціалу підприємства / Ю.С. Погорелов, К.А. Лейко // Економіка і регіон. — 2015. — № 6. — С. 64—71.
19. *Раєвнева О.В.* Моделі управління розвитком промислового підприємства в умовах трансформаційної економіки: монографія / О.В. Раєвнева, І.В. Чанкіна. — Харків : ВД «ІНЖЕК», 2013. — 264 с.